

یادگیری تأملی؛ رویکردی نوین در آموزش پرستاری

حسین کریمی موفقی،* ملیحه صادق نژاد

مقدمه

روی عمل (Reflection on action) تمایز قائل می‌شود. به نظر وی تأمل در عمل در حین انجام یک عملکرد اتفاق می‌افتد و ممکن است به بهبود فوری نتایج عملکرد منجر گردد. تأمل روی عمل یا درباره‌ی عمل، پس از انجام آن، صورت می‌گیرد. در این نوع تأمل، فرد پس از انجام عملکرد، به مرور ذهنی، توصیف شرایط، تجزیه و تحلیل و ارزشیابی موقعیت می‌پردازد تا بینشی به دست آورد که به ارتقای سطح عملکرد در آینده منجر شود. اساس تئوریک یادگیری تأملی بر فعالیت‌های جان دیویی استوار است. برای اولین بار دیویی در سال ۱۹۳۳ با تاثیر از اندیشمندانی مانند؛ افلاطون و با تکیه بر تفکر مدرنیسم و فلسفه ساخت‌گرایی در آموزش، مفهوم یادگیری تأملی را مطرح نمود (۶، ۵).

شیوه‌های تدریس بسیار متنوعی برای یادگیری تأملی تاکنون معرفی شده است که به برخی از آن‌ها در ذیل اشاره می‌گردد:

- پرسش و پاسخ (Questioning): در این شیوه مدرس به روش سقراطی با پرسیدن سئوالات پی‌درپی در راستای تجربه‌ی یادگیرنده، تلاش می‌کند با ایجاد شک و تردید، وی را به تفکر عمیق و تأمل بر تجربه وادار نماید (۷).

- نگارش تجربه (Journaling): نوشتن تجربه توسط یادگیرنده می‌تواند روشی دیگر برای ایجاد فرصتی برای بازاندیشی در وی باشد. مدرس از یادگیرندگان می‌خواهد که تجربه کلاسی یا بالینی خود را به رشته تحریر درآورند. این کار سبب می‌شود یادگیرنده با مرور تجربه‌ی خود، بار دیگر به جزئیات آن‌چه رخ داده است بیاندهد و بدین ترتیب بتواند نقاط ضعف و قوت کار خود را تعیین نموده و به راه‌کارهای جدیدی فکر کند (۸). بهبود توانایی استدلال منطقی از مزایای این شیوه‌ی بازاندیشی می‌باشد. برخی از منابع این شیوه را تحت عنوان Debriefing یا گزارش کردن تجربه به ویژه تجارب بالینی در آموزش پزشکی و پرستاری مطرح می‌نمایند (۹).

- جستجوی بازخورد (feedback-seeking): دریافت بازخورد از مدرس، همکاران و همکلاسی‌ها روشی برای دستیابی به یادگیری تأملی است (۱۰). البته بازخورد دادن خود دارای اصولی است که مدرس باید از آن آگاه باشد تا بازخورد موثر صورت بگیرد و یادگیری که از آن انتظار می‌رود، رخ دهد.

آشنایی با رویکردهای نوین تدریس امری ضروری جهت دستیابی هرچه بهتر به اهداف برنامه درسی به ویژه در علوم پزشکی می‌باشد. در این میان رویکردهایی که سبب ایجاد یادگیری عمیق و کاربردی می‌گردد از اهمیت ویژه‌ای برخوردارند. موانع متعددی در راستای بکارگیری این رویکردها وجود دارد که یکی از مهم‌ترین آن‌ها فقدان آشنایی و یا آگاهی اندک مدرسین درباره‌ی آن‌هاست (۱). برخورداری از دیدگاه نقادانه و قدرت تفکر استدلالی به ویژه در دانشجویان حرف پزشکی، امکان عملکرد مطلوب‌تر در بالین و در نتیجه دستیابی به نتایج درمانی و مراقبتی بهتر در بیمار را فراهم می‌نماید (۲). آموزش تأملی به عنوان رویکردی ساختارگرا و فراگیرمحور است که بر یادگیری فعال فراگیر تأکید دارد و امکان ایجاد یادگیری ماندگارتر، توأم با دیدگاهی نقادانه را برای دانشجو ایجاد می‌نماید (۳).

واژه‌ی Reflection در فارسی؛ تأمل، انعکاس و بازاندیشی ترجمه می‌گردد. در زمینه مسائل آموزشی و یادگیری به نظر می‌رسد ترجمه‌ی تأمل یا بازاندیشی مناسب‌تر باشد. تأمل به صورت‌های مختلفی تعریف شده است. منظور از تأمل، اندیشیدن بر روی یک تجربه، به صورت هدفمند در جهت تجزیه و تحلیل عملکرد و قضاوت درباره‌ی راه‌کارهایی برای بهبود عملکرد و توسعه‌ی دانش و نگرش و تغییر در باورها و عقاید در راستای آن تجربه می‌باشد. به عبارت دیگر تأمل به معنای بازگشت به افکار و خاطرات درباره‌ی یک موضوع، تفکر هوشیارانه توأم با در نظرآوردن تمامی جوانب و زمینه‌ی آن حادثه و در نهایت تلاش برای یافتن راه‌حلی نوین جهت تغییر در آن موقعیت، در صورت نیاز، می‌باشد (۴). تأمل در نهایت به انجام دادن کارها به نحو بهتر و تصمیم‌گیری مناسب‌تر در انجام وظایف حرفه‌ای می‌انجامد. تأمل ابزاری جهت توسعه‌ی تفکر خلاق و نقادانه می‌باشد که از عناصر ضروری در آموزش حرفه‌ای و دستیابی به صلاحیت بالینی است. شوآن (Schön) بین دو مفهوم تأمل در عمل (Reflection in action) و تأمل بر

* نویسنده مسئول: ملیحه صادق نژاد، کارشناس ارشد پرستاری داخلی جراحی، دانشجوی دکترای تخصصی، دانشکده پرستاری و مامایی، دانشگاه علوم پزشکی مشهد، ایران. sadeghnezhadmi@yahoo.com

دکتر حسین کریمی موفقی، دانشیار گروه داخلی جراحی دانشکده پرستاری و مامایی، گروه آموزش پزشکی دانشکده پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی مشهد، ایران.

بازخورد دادن یکی از موثرترین روش‌ها برای افزایش درک دانشجویان از میزان دانش و مهارت و به طور کلی صلاحیت حرفه‌ای آن‌ها می‌باشد. پژوهش‌ها نشان داده است که این شیوه به طور قابل ملاحظه‌ای بر بهبود عملکرد افراد تاثیر دارد. روش بازخورد دادن در تمامی موقعیت‌های آموزشی و در سطوح آموزشی متنوع می‌تواند به طرز موثری بکار گرفته شود. تاثیر مثبت این شیوه بر عملکرد افراد به ویژه در مورد حرفه‌ای عملکردی مانند پزشکی و پرستاری، به طور قوی در پژوهش‌ها مشخص شده است. بازخورد دادن ابزاری برای تقویت توانایی خود تنظیمی و خودارزیابی در دانشجویان می‌باشد. از جمله اصول مربوط به بازخورد موثر عبارتند از؛ انتخاب زمان مناسب برای ارائه بازخورد، ارائه بازخورد مثبت، هدایت دانشجویان برای دستیابی به سطح بالاتری از یادگیری و عملکرد، اجازه دادن به دانشجویان برای صحبت و اظهار نظر و غیره (۱۲، ۱۱).

• وبلاگ‌نویسی (Web logging): در این شیوه، دانشجویان پس از هر جلسه‌ی درس که ممکن است به صورت سخنرانی باشد، درک خود را از آن مبحث، بر روی وبلاگی که بدین منظور طراحی شده است، قرار می‌دهند. روش‌های اجرا در این مورد می‌تواند متفاوت باشد. به عنوان مثال در برخی موارد ممکن است مدرس نظرات و بازخوردهایی را برای دانشجویان روی وبلاگ قرار دهد. وبلاگ‌نویسی علاوه بر اینکه دانشجویان را وادار به تأمل درباره‌ی موضوعات درسی می‌نماید، آن‌ها را با ادراکات و نتایج بازناندیشی همکلاسی‌ها نیز آشنا نموده و از سوی دیگر بازخورد دریافت‌شده از سوی مدرس، سبب رفع برخی کج‌فهمی‌ها و تأمل مجدد بر موضوع نیز می‌گردد (۱۳).

• بحث آن‌لاین (Online discussion): بحث و تبادل نظر در قالب یک چت‌روم تخصصی که بدین منظور طراحی شده باشد، یکی از روش‌های تأمل درباره‌ی موضوعات یادگیری است که فضایی نسبتاً مشابه بحث گروهی را فراهم می‌آورد. پژوهش‌ها نشان‌دهنده‌ی تأثیر مثبت این شیوه بر یادگیری تأملی دانشجویان بوده است (۷).

• خلاصه‌نویسی (Briefing): خلاصه کردن مطالب کلاس طی ۲۴ تا ۴۸ ساعت پس از اتمام کلاس، روشی است که علاوه بر افزایش طول مدت ماندگاری مطالب درسی در ذهن فراگیر، امکانی را برای تأمل و بازناندیشی بر مسائل یادگیری فراهم

می‌آورد. این مطالب می‌تواند از طریق ایمیل به استاد مربوطه ارسال گردد و در صورت امکان، بازخوردهایی توسط وی بر روی تکالیف نوشتاری خلاصه شده انجام گردد که از یک سو باعث رفع اشکال می‌گردد و از سوی دیگر دریافت بازخورد خود روشی دیگر برای افزایش توانایی تأمل و تفکر انتقادی و ترغیب یادگیری در یادگیرندگان می‌باشد (۱۴).

• کارپوشه (Portfolio): کارپوشه مجموعه مدارکی است توانایی‌های یادگیرنده و سیر یادگیری وی را در طول زمان نشان می‌دهد. کارپوشه شامل مجموعه شواهدی که معمولاً کتبی بوده و دربرگیرنده‌ی فرآیند یادگیری و یا محصول نهایی آن، مدارکی دال بر موفقیت و پیشرفت تحصیلی فردی و حرفه‌ای توأم با ارائه‌ی تحلیل انتقادی در مورد محتویات آن می‌باشد. کارپوشه می‌تواند به صورت کتبی یا الکترونیکی باشد (۱۵). این اقدام نوعی خودارزیابی برای دانشجویان فراهم می‌کند و سبب افزایش توانایی تفکر و بازناندیشی و پیشرفت تحصیلی آن‌ها گردد. همچنین پژوهش‌ها نشان‌دهنده‌ی ارتقای توانایی تفکر انتقادی دانشجویان با استفاده از این روش ارزشیابی است (۱۶).

• بحث در گروه متمرکز (Focus group discussion): بازگ کردن تجارب با حضور در یک گروه، موقعیتی را برای بازناندیشی و تأمل برای دانشجویان فراهم می‌نماید. تعامل و ارتباط در گروه عاملی تاثیرگذار بر خلاقیت و یادگیری دانشجویان می‌باشد (۵). علاوه بر این با کمک این روش، تجارب دانشجویان با یکدیگر به اشتراک گذاشته می‌گردد و با بازناندیشی جمعی، امکان دستیابی به راهکارها و دیدگاه‌های جدید به کمک خرد جمعی افزایش خواهد یافت (۱۷). برخی پژوهشگران معتقدند که یادگیری، در جمع افراد مربوط به یک حوزه‌ی حرفه‌ای مشترک، بسیار بهتر اتفاق می‌افتد زیرا این افراد با موضوعات مشترکی درگیر هستند و اهداف مشترکی را دنبال می‌نمایند؛ لذا بیان تجارب در قالب جمعی از همکاران سبب تعمیق یادگیری، ارتقای سطح درک افراد از مشکلات و توسعه‌ی توانمندی آن‌ها در چگونگی برخورد با این مشکلات می‌گردد (۵).

References

- 1- Michael J. Faculty perceptions about barriers to active learning. *College Teaching* 2007;55(2):42-7.
- 2- Sadeghnezhad forotagheh M, bagheri M. [Comparison of Lecture and Puzzle for Teaching Medical Emergency to Anesthesiology Students: Students' Learning and Viewpoints]. *Iranian Journal of Medical Education*. [Original research article]. 2013;12(10):786-95. [Persian]
- 3- Williams B, Walker L. Facilitating perception and imagination in generating change through reflective practice groups. *Nurse Education Today* 2003;23(2):131-7.
- 4- Griffiths C. Remembrance of things past: the utilisation of context dependant and autobiographical recall as means of enhancing reflection on action in nursing. *Nurse Education Today* 2004;24(5):344-9.
- 5- Murphy F, Timmins F. Experience based learning (EBL): Exploring professional teaching through critical reflection and reflexivity. *Nurse Education in Practice* 2009; 9 (1):72-80.
- 6- Moloney J, Hahessy S. Using reflection in everyday orthopaedic nursing practice. *Journal of Orthopaedic Nursing* 2006;10(1):49-55.
- 7- Jesus HP-d, Moreira AC. Promoting questioning skills by biology undergraduates: The role of assessment and feedback in an online discussion forum. *Reflecting education* 2012; 8 (1): 57-77.
- 8- Hamilton J, Druva R. Fostering appropriate reflective learning in an undergraduate radiography course. *Radiography*. 2010;16(4):339-45.
- 9- Allan H. DEBRIEF :A reflective tool for workplace based learning. 2011.
Available from: www.kd.ac.uk/medicine/reserch/division/meded/teachers/resources/debrief.pdf.
- 10- Pedrosa-de-Jesus H, Moreira AC. Promoting questioning skills by biology undergraduates: The role of assessment and feedback in an online discussion forum. *reflecting education* 2012;8(1):57-77.
- 11- Geyskens J, Donche V ,Petegem V. Towards effective feedback in higher education: bridging theory and practice. 2012.
- 12- Reis SP, Wald HS, Monroe AD, Borkan JM. Begin the BEGAN (The Brown Educational Guide to the Analysis of Narrative)—A framework for enhancing educational impact of faculty feedback to students' reflective writing. *Patient education and counseling* 2010;80(2):253-9.
- 13- Sze-yeng F, Hussain MR. REFLECTIVE LEARNING THROUGH WEBLOGGING.
- 14- Saif A. [Modern educational psychology]. 6 ed Tehran: Dowran publishing company.2011. [Persian]
- 15- Hoseini BL, jafarnejad F, Mazlom SR, Foroghi pour M, karimi mouneghi H. [Midwifery Students' Satisfaction with Logbook as a Clinical Assessment Means in Mashhad University of Medical Sciences, 2010]. *Iranian Journal of Medical Education* 2012;11(8):933-41. [Persian]
- 16- Fernsten L, Fernsten J. Portfolio assessment and reflection: enhancing learning through effective practice. *Reflective Practice* 2005;6(2):303-9.
- 17- Turner dS, Beddoes L. Using reflective models to enhance learning: experiences of staff and students. *Nurse education in practice* 2007;7(3):135-40.